

SCHVARCZ GYULA MINT KULTURPOLITIKUS.*

(Befejező közlemény.)

Schvarcz Gyula kulturpolitikai nézetei.**

Általános elvek.

A modern állami élet elsőrangú tényezője a közoktatás.

Európában a demokrácia mindent felolvasztó ereje ellenállhatatlan erővel alakítja át az állami életet; s az alak, a melyben a demokrácia ereje európaszerte nyilatkozik, nem más, mint magának a nép műveltségének és közerkölcsiségének napról-napra növekedő befolyása az államra. *A demokrácia elválaszthatatlan föltétele, alapja a közművelődés.* Ezért az állam feladata egyrészt intézményeit teljesen és szervesen összeegyeztetni saját nemzeti közművelődésével, másrészt az állami intézményeket oda módosítani, hogy azok által minél intenzívebben s gyorsabban fejthesse ki a közművelődést.

Nekünk, magyaroknak, mindent el kell követnünk, hogy a demokráciával együtt járó nemzeti közműveltséget kifejlesszük, különben polgárságunk az európai érdekegység hatása alatt a német közművelődésnek s az ébredező nemzetiségeknek a románoknak és szlávoknak esik áldozatul s ez az idegen polgári elem elválasztó erővel fog beleékelődni társadalmunk testébe s a magyar társadalom sohasem fog erős, szerves nemzeti társadalommá megélni; sőt idők folytán minden oldalról túl fog szárnyaltatni, elsilányulni, végre feloszlani. De ha a magyarság műveltségével meg tudja előzni a nemzetiségeket, mielőtt a vasutak által megnyitott európai érdekegység hatása által felriasztva német és szláv művelt-

* A Pædagogiai Társaság f. é. 25-iki közgyűlésén tartott emlékbeszéd.

** Az itt következő gondolatok főleg — de nem egészen — a Közoktatástügyi Reform szerint vannak híven összeszedve. Minthogy e mű 1867—69-ben jelent meg, azért szem előtt tartandó az a reform-korszak, a melyre e fejtegetések szólnak.

ségökben európai színvonalra emelkedhetnének: a magyar nemzetiség jelen számbeli gyengeségét és társadalmi csorbáit biztosan ki fogja nőhetni és képes lesz a Középduna mentében maradandó, erős magyar nemzeti társadalmat és államot alkotni, a mely sokkal több erővel fogja a polgáriasodás munkáját a Keleten, az Aldunánál is folytathatni, mint akár a messze eső német, akár a nem eléggé tömör orosz és a szűk helyre szorított román vagy délszláv.

Ezért kell nekünk magyaroknak, a nemzeti közműveltség megalapításával sietnünk s minden erőnket a *közoktatás reformjára* irányoznunk.

A közoktatás reformjának czélja legyen, hogy *iskoláink, a melyek most (1868) csak vallásfelekezeti, nemzetiékké legyenek a jövőben.* Ennek elérésére elmulaszthatatlanul szükséges a magyar törvényhozás hathatós beleavatkozása a közoktatás ügyébe, ha nem is az 1848. XX. t.-cz. 3. §-a alapján, de legalább oly alapon, a mely érintetlenül hagyja ugyan a vallásfelekezetek autonómiáját s behozza a legteljesebb józan tanszabadságot, s lehetővé tegye, hogy a nemzeti állam erő kifejtései az iskolák állítása terén energikus versenyt idézzenek fel az iskolafentartók között. A felekezetek iskolafentartó jogát megszüntetni helytelen volna, mert tisztelnünk kell ősi történelmi jogait; de a vallásfelekezetek érdekeinek megsértésével politikai baklövést is követnénk el, mert a szerb, román, tót és rutén nemzetiségeket magunk ellen bőszenítő s tulajdon minmagunkat, magyarokat pedig legalább is két ellenséges táborra osztanók.

Teendők tehát az iskolaszervezés terén: állítson a magyar állam egészen új, vallásfelekezet nélküli, közös, tehát valódi nemzeti iskolákat, a mennyit bír; szerelje föl, lássa el ezeket jobban, mint a hogy mostan a felekezeti iskolák ellátva, felszerelve vannak. Legyenek az állami iskolák a vallásfelekezeti iskolákra nézve valódi mintaiskolák. A szabad versenyt fokozzuk oly módon, hogy szabadítsuk fel a magánvállalkozásokat; az iskolaállítás jogát terjeszszük ki a magán honpolgárokra is. Tehát *állami iskolák állítása, teljes tanszabadság és szabad verseny*: ezek az elvek legyenek iskolaügyünk fellendülésének hatalmas rugói.

Az állam, ha országszerte bármennyi elemi, közép és főiskolát állít is, nem tette meg mindazt, a mit a nemzeti közművelődéshez fűződő állami érdekek és célok tőle megkövetelnek.

A művelt államok erejét Európában erős, egységesen szervezett, módos és művelt nemzeti társadalom támogatja. Nálunk nem így van ez. Magyarországon a bevezetett, modern társadalom, a mi a közművelődésnek, közgazdasátnak másutt a legbiztosabban álló oszlopa, még nem található fel. Magyarországon csak *egy* társadalmi rétegek vannak, oly szétágazó erők, melyek önmagukra hagyatva aligha fognának valaha egymással kiegészülni. Eddigi kiváltságos osztályaink és földművelő néprétegünk legnagyobb része magyar ugyan, kisebb iparosaink egy része is az; de nagyobb iparosaink, kereskedőink, tőkepénzeseink, s általában városaink polgári lakosságának tömege túlnyomólag nem magyarok; oly középosztályunk pedig, a mely az értelmiség és munka érdekközösségében magába olvasztani, egységes néppé, modern társadalommá tudhatná fejleszteni a nemzetet, — ilyen osztály Magyarországon nincsen. Nálunk az államra hárul az a feladat, hogy intézményei által az egységes magyar társadalom létrejöttét előmozdítsa; annál inkább, mert a kifelé nehézkedő tőke, nagyobb ipar és kereskedelem alig csatlakozott még a magyar állam fejlődéséhez. Mi által lennének képesek e szétágazó erőket az egységes fejlődés medrébe terelni? A függetlenség, szabadság, jogegyenlőség és népfenség e célra nem elég. Ide a *közművelődés* és *közgazdaság* oly állami fokozása, szükséges, a mely szorosabb érdekközösséget tudjon létrehozni a ma még szétágazó társadalmi erők között.

Oly közoktatást kell tehát hazánkban megteremtünk, a mely a társadalmi rétegek egybeolvadását s különösen a polgári középosztály kialakulását előmozdítja. Be kell vonnunk továbbá iskolaügyi politikánkba a *tehetségek közgazdaságát*, hogy életerős, vezetésre képes elemeket teremtsünk a magyar állam és társadalom mindenik, de főleg legalsó nép rétegéből.

Ezért az előbb említett három alapelvhez még a következők csatlakoznak: *a tankötelezettség a népiskolában, az oktatás ingyenessége az összes tanintézetekben a népiskolától az egyetemig, s oly intézkedések létesítése, melyek a tehetségek felemelkedését a legfelső fokig előmozdítják; a tanítók és tanárok kellő képzése és díjazása.*

Az elemi népiskola.

Az iskola feladata, hogy a magyar társadalom alsóbb rétegeit a polgári, törvényhozási jogok öntudatos gyakorlására képesítse; hogy a nemzetiségekre széttagolt néposztályban az egységes nem-

zeti társadalom alapjait lerakja; ez osztályt műveltségileg a középosztályhoz közelebb juttassa s a lappangó nemzeti vagyonnak közgazdasági fölhasználására képesítse. A népiskola a földművesek, kisbirtokosok és kisiparosok iskolája legyen.

E czélok elérése végett az elemi népoktatás ügye *törvényesen rendezendő*. E törvényben kimondandó, hogy az elemi oktatás a 6—15 éves fiú és leánygyermekre nézve kötelező és ingyenes legyen. A felekezetek iskolatartási joga épségben hagyandó, azonban *állítson az állam* felekezet nélküli iskolákat első sorban azok községeiben, a melyekben iskola még nincs; azután pedig állítson járasonként oly elemi iskolákat, a melyekben a mezey gazdaság és ipar elemei taníttassanak. Hogy a község állítsa és tartsa fel a népiskolát, ahhoz az idő nem érkezett el. A modern népiskolát a modern társadalom számára csak a modern állam szervezheti. A községi pénztárból fentartott népiskolák az állam kezelésébe veendőek át. A fiúk és leányok iskolái elkülönítendőek.

Az elemi iskola szervezetének főelve legyen, hogy az ország összes elemi iskolái az *egységes és oszthatatlan iskola fogalmára* vezetendőek vissza. A fő- és alelemi iskola megkülönböztetése eltörrendő. A másik főelv, hogy a *népiskola önálló hivatású iskolának tekintendő*, nem alapjául és előkészítőjéül más iskolának. Az elemi iskola a maga bevégeztségében sokkal szentebb, mint hogy szükségleteit föl lehetne áldozni a magasabb tanulmányok hagyományos szervezetének.

A népiskolai tanterv megállapításában azon nép életszükségleteit kell szem előtt tartani, a melynek gyermekeit az állam a 6—15 éves korban az iskoláztatásra szorítja. Az írás, olvasás és számolás tanítása magában nem nyújt műveltséget, a mely a nép értelmét tovább is táplálhatná. Az írás, olvasás és számoláson kívül a tanulókat három ismeretkörbe, ú. m. *kozmoszi, közgazdasági és politikai ismeretkörbe* kell bevezetni. A kozmoszi ismeretkör tárgyai természettudományok, a földrajz és csillagászat elemei. Szemléltető eszközül szolgál a földgömb. A közgazdaság magában foglalja a technológiát, egy kis áruismét, kereskedelmi fogalmazást, földmívelést, bányászatot, sőt a rajzot is, mint az ipar legnélkülözhetetlenebb ügyességét. A politikai ismeretek körébe tartoznak az egészségtan, hazai magán- és közjog, büntetőjog rövid kivonata s a történelem, különös tekintettel az ország közjogi fejlődésére.

Minden iskola mintagazdasággal legyen ellátva, oktatási és kísérleti czélokra, a melyet a tanító kezeljen. Az iskolában könyvtár is legyen, a mely népkönyvtárul is szolgáljon, sőt napi és hetilapok is járjanak ide, hogy a felnöttebb ifjúság is művelődhessék. Az iskola a felnőtt ifjúságra olyként is hasson, hogy jutalmakat tűzzön ki a legderekabb gazdák számára. A gyermekek a tankönyveket ingyen kapják. A népiskolai tanulók számára minden évben járásokként *tanulóversenyek* rendezendők. A nyertesek ösztöndíjjal látandók el.

A tanítók fizetése legalább 600 forint legyen, a fővárosban 1200 frt.

Középfokú iskolák.

Másodlagos tanfolyamok.

Ha a kötelező tanfolyamú elemi iskolát minden egyéb — nem kötelező — tanfolyamú iskolától külön választjuk, két nagy csoportját fogjuk megkülönböztetni azon tanfolyamoknak, a melyek az elemi iskola fogalma alá nem tartoznak. Van ugyanis egy tanfolyama minden modern államnak, melynek czélja kiképezni azokat, a kikre az állam kormányzása várakozik s a kiktől a köztudományosság tovább fejlesztését reméli. Ezen tanfolyamot *az egyetem, műegyetem és a magasabb szakiskolák* képviselik; nevezük ezen csoportot *harmadlagos vagy magas tanfolyamnak*. Van azután egy másik csoportja a tanfolyamnak, a melyik az elemi és magas tanfolyam között a közép helyet foglalja el. E csoportba tartoznak a *gimnáziumok, reáliskolák, polgári iskolák, reálgimnáziumok s magasabb ipariskolák*. Ezen másodlagos tanfolyamok közül némelyek czélja a harmadlagos tanfolyamra való előkészítés, némelyeké pedig közvetlenül a polgári életre.

Jelenleg (1868) van nekünk 164 gimnáziumunk, 17 reáliskolánk és egyetlen polgári iskolánk sem, ez utóbbiakat a városok négy osztályú főelemi iskolái helyettesítik. Az 1852/53—1856/57 időközben 110 gimnáziumnak csak 41%-a jutott fel az 5. osztályba s csak 22%-a került a 8-ik osztályba. 17 reáliskolánk pedig ugyan ezen idő alatt 20%-ot segített föl az ötödik és csak 10%-ot a hatodik osztályba. Ezen adatokban rejlő figyelmeztetés alapján a középiskolai reform keresztül vitelével a most (1868) gimnáziumba járó ifjúságnak három nagy csoportjára kell gondolnunk.

Az egyik csoport az, a mely a gimnázium néhány évének

elvégezése után az ipari, kereskedelmi vagy földmivelői pályára lép. Ezeknek betetőzött encyclopædiára van szükségük, de nem olyanra, a mely őket a közművelődés magasabb rétegeibe igyekszik fölségélni.

Másik csoport az, mely azért nem megy fel az egyetemre, mert látja, hogy egyetemi tanfolyam nélkül is bejuthat a nyilvános és magán állásokba. E csoportnak határozottan magasabb ismeretkörre van szüksége, mint az előzőnek; szükséges, hogy ez ismeretkör is betetőzött legyen.

A harmadik csoport az, mely az egyetemre jut föl, a melyre nézve nem szükséges, hogy a gimnázium egyéb legyen, mint előtanfolyam, lelki gimnasztika.

Az első csoport számára *alsó fokú polgári iskolák* szervezendők az elemi iskola fölé, 4 tanfolyammal. Ez iskolák tantervét, miként az elemi iskolákét, szintén a kozmikus, közgazdasági és politikai ismeretkörre kell kiterjeszteni; azonban a főgondot a közgazdasági ismeretkörre kell fordítani. A városokban az ipari és kereskedelmi tárgyakkal, a vidéken a mezőgazdasági tárgyakkal kell bővebben foglalkozni; ez utóbbiak 100—200 holdas mintagazdasággal látandók el. A tanítás a szakrendszer szerint rendezendő be. A tanítás egészen ingyenes legyen. Minden évben megyéenként tanulóversenyek tartandók, a nyertes tanulók ösztöndíjat kapjanak. A polgári iskolák megyéenként külön tanfelügyelet alá vonandók.

Az alsó fokú polgári iskolák társadalmi célja a magyar társadalom oly közép rétegét megalapítani, a mely a termelést és nem a fogyasztást ismerje el legfőbb feladatának; nemzeti politikai célja ezen osztály erőteljes nemzeti közművelődését biztosítani. Ez iskolák az egységes nemzeti társadalom kialakulásának a leg-hathatósabb tényezői. Ezért az állam feladata ilyen polgári iskolák állítása minden járásban és minden községben, a melynek lakossága 10,000-en felül van.

A második csoportot alkotják azok az ifjak, a kik közigazgatási hivatalnokok akarnak lenni, gazdák, továbbá gyógyszerészi, sebészi, gazdasági, katonai, magasabb kereskedelmi tanfolyamra akarnak lépni. Ezekre nézve fölösleges erőpazarlás a gimnázium 8-ik osztályának elvégezése és czélszerűtlen is, mert nem a görög és latin nyelvekre van szükségök, hanem gyakorlati ismeretekre. Ilyen gyakorlati célú iskola a *felsőbb polgári iskola*. Ez iskolák

az elemi iskola fölé szervezett 8 osztályúak legyenek s teljesen befejezett ismeretkört nyújtsanak. Tantervükben a mennyiségtan-
nak és természettudományoknak, a rajznak előkelő helyet kell el-
foglalniok; tanítandók a modern nyelvek. Latin, görög nem szük-
séges. A közgazdasági és politikai ismeretkör ez iskolákban igen
fontos.

A harmadik csoportbeli tanulók másodlagos tanfolyamai a
gimnáziumok és reáliskolák. Ez iskolákban a tanulónak mindazt
el kell sajátítaniok, a miket a felsőbb polgári iskolákban taníthat-
nak. *A gimnáziumok és reáliskolák tanterve alapján véve
ugyanaz, mint a felsőbb polgári iskoláké.* Ez iskolákban is fonto-
sak a természettudományok és a mennyiségtan, mint a modern
képzés eszközei. Legfeljebb csak a rajzra kellene kevesebb gon-
dot fordítaniok. A latin és görög nyelvek tanítandók ugyan, de
kevesebbet kell törődni e nyelvek alaki részével; a nyelvtani, szó-
kötési ismereteknek csupán eszközül kell szolgálniok arra, hogy a
tanulók a remekírók műveit, körvonalaik fenségében és kifejezé-
seik erejében élvezhessék. *Mínthogy tehát a felsőbb polgári iskola
tanrendszere lényegileg ugyanaz, mint a gimnáziumé és reál-
iskoláé, azért ezen iskolákat össze kellene kötni, mindhármát egy-
azon épületben, ugyanazon tanítószemélyzet alatt, ugyanazon
tanszervezet mellett egyesíteni. Ezen egyesítésnek a következő
kulturpolitikai oka van.*

A szülők ezrei a társadalom összes rétegeiből csakis a gim-
náziumot tartják és fogják ezentúl is tartani azon iskolának, a
melyre gyermekeiket a legkedvezőbb anyagi és legmosolygóbb
politikai kilátással járatniok kell. Reáliskoláink csak a Thun-rend-
szer nyomása alatt népesültek be. Ha külön állítanók föl a felsőbb
polgári iskolákat, épen úgy, mint a reáliskolákat, a gimnáziumok-
tól, akkor reáliskoláink félig üresen, s felsőbb polgári iskoláink
egészen üresen maradnának. Arra pedig szükség van, hogy ha-
zánk mindazon ifjú tehetségei részesülhessenek azon másodlagos
tanfolyamban, melyhez őket hajlamaik, hivatásszeretetőik csatolják.
A bajon csak úgy lehet segíteni, *ha teljesen egyenlő jogvá tennők
a papiroson, úgy mint az országos közvélemény szemében a reál-
iskolát és felsőbb polgári iskolát a gimnáziummal; s ha ennek
következményeként egyenlően értékessé tennők a műegyetemet az
egyetemmel, a műszaki állásokat a jogi állomásokkal s ha köztör-
vénynyel biztosítanók azon állomásokot, melyekre a felsőbb polgári*

iskola végzett növendékei eljuthatnak. Az egyenlő közbecsülést pedig mi szerezhethé meg, ha nem a közös vezetés, a közös felszerelés és szervezet a közös épületben ?

A pedagógiai ok a következő :

Hogy a gyermek melyik középiskolába való, nem tudja a szülő meghatározni, még kevésbé a tanár, a ki elé a gyermek felvétel végett oda czipeltetik. Csakis a 3-ik, 4-ik osztályban kezdi felismerni a tanár, hogy a tanuló a humanisztikai vagy reáltárgyakra bír-e több képességgel; ugyanekkor kezdi észrevenni a tanuló önmagában a hajlamot. Egy ilyen egyesített másodlagos tanfolyamon nagyon könnyű volna a tanulóknak egyik csoportból a másikba átlépnie. Elérnök azt, hogy nem lépnének tévpályákra azok a növendékek, a kiket szüleik a gimnáziumokba erőszakoltak be; viszont könnyen tehetné meg még a 7-ik és 8-ik osztályos polgári vagy reáliskolai növendék is, hogy átmenjen a humanisztikai csoportra, ha érezné magában a hivatást, hogy bíró, ügyvéd, orvos, alispán legyen.

Mint hogy azon tanulók száma, a kiknek felső polgári iskolára van szükségük, négyszeresen mulja felül azon tanulók számát, a kik józanul felfogva a magas iskolákra előkészítő gimnáziumba és reáliskolába valók: ezért nekünk legalább is annyi, ha nem több, felső polgári iskolát kell állítanunk, mint a hány gimnáziumra és reáliskolára szükségünk van. A sok felsőbb polgári iskola állítására és fentartására szükséges milliókat megtakaríthatnók, ha nem különítenők el azokat a gimnáziumoktól és reáliskoláktól. A reform úgy volna keresztülviendő, hogy a hazánk különböző vidékein fennálló gimnáziumokat reáliskolai és felsőbb polgáriskolai tanfolyamokkal, a reáliskolákat pedig gimnáziumokkal és szintén felsőbb polgári iskolákkal egészítenők ki. Ilyen egyesített másodlagos tanfolyam minden megyében volna egy s azért az egyesített gimnázium, reáliskola és felsőbb polgári iskola e nevet viselné: *megyei főiskola*.

E megyei főiskola 8 osztályú lenne a tanulók három csoportjával. Az *alsó négy* osztályban mind az egyetemre, mind a műegyetemre készülő, mind az önmagában bevégzett tanfolyam növendékei különbség és elkülönzés nélkül, közös tantermekben ugyanazon tanórák alatt ugyanazon tantárgyakat ugyanazon tanároktól hallgatnák. A latin is taníttatik (közösen) a második osztálytól fogva.

Az ötödik osztálytól kezdve szintén közös a tantárgyak legnagyobb része; csupán a latin és görög nyelv taníttatik külön az egyetemre előkészülők csoportjának, a rajz a műegyetemre előkészülőknek; a bevégzett tanfolyam (felsőbb polgári iskola) tanulóinak nincs külön tantárgyuk. E megyei főiskolák számára oly tantervet kell készítenünk, a mely kiegyenlítse a humanizmus és realizmus ellentéteit. Ilyen tantervet be is mutat Schvarcz Gyula a Közoktatási Reform-ban.

A megyei főiskolákba 11 éves korban veendők fel a gyermekek felvételi vizsgálat alapján. Minden félévben vizsgálat tartatik. A 4-ik osztály végén szigorú nyilvános vizsgálat tartatnék, az ú. n. *«föleresztő vizsgálat»*, a melynek kiállása után juthatnak fel a tanulók az 5-ik osztályba. A 8-ik osztály elvégzése után a megyei főiskola mind három csoportjának *érettségi vizsgálatot* kell tennie az összes tantárgyakból. Ezután következék az egyévi katonai szolgálat s csak ekkor léphetnek az egyetemre, a mit felvételi vizsgálat előz meg.

A megyei főiskolákat az állam állítja és tartja fel. Tandíj nincs. A tankönyveket, a tanszereket az állam adja; az állam ösztöndíjakat létesít kitünő tanulók számára. Évenként ünnepélyes tanulóversenyek rendezendők az ország fővárosában, melyre az ország összes megyei főiskoláinak, felekezeti és magán másodlagos iskoláinak kitünő tanulói állami közköltségen szállíttatnának fel. A nyerteseknek nagy jutalmak adatnának ki.

Főiskolák.

Magyarországon (1868) van 1 egyetem, 1 műegyetem, 17 jogakadémia, 2 gazdasági felsőbb tanintézet, 1 bányászati, 1 erdészeti, 1 kereskedelmi akadémia, 1 sebészi tanintézet, 1 állatgyógyintézet, 33 pedagógiai tanintézet (tanítóképző-intézet). Hazánkban 4079 főiskolai tanuló van, Bécsben (678) és külföldön 870 magyar ifjú tanul, kerek számmal 5000-re megy a harmadlagos tanfolyam hallgatóinak száma, a mi elég kielégítő nagy szám. Azonban nagy baj, hogy gimnáziumi tanulóinknak csak 20%-a, a reáliskolaiaknak 10%-a jut fel a harmadlagos iskolákba s azok közül is, a ki az egyetemre kerül, csak 33% végzi el a tanfolyamot teljesen. Ezen egészségtelen állapot csak összes harmadlagos tanintézeteink gyökeres reformjával orvosolható. Miben állana e reform magán az egyetemen?

Az egyetemek tanrendszere nem fér össze Magyarország korszerű érdekeivel.

A jogi karosztály tanrendszere csakis az ügyvédi, birói pálya-érdekeit elégíti ki, de ezt is tökéletlenül, mert az ifjak az első két-évfolyamban túlnyomólag jogtörténelmi tanulmányokra szorítottak; az egyéb, politikai, közigazgatási pályákra, a melyek pedig szintén fontosak, csak valamelyes vagy semmi előkészültséget sem nyújt a jogi karosztály. Pedig az ifjak 70%-a azért lép a jogi tanfolyamra, hogy köztisztviselői pályára lépjen. Egyáltalán egészségtelen állapot, hogy az ifjak a jogi pályákra tolonganak. 1866/7-ben a pesti egyetemen 1109 joghallgató s csak 78 bölcsész volt. A bölcsészeti karosztály nem felel meg sem a pályák, sem a tudomány igényeinek. A közvélemény ebben még mindig az 1848 előtti «filozófiai kurzus»-t nézi, a mely az egyetem jogi és orvosi karainak csak propedeutikája volt. A legfontosabb modern tudományok: csillagászat, geologia, palaeontologia, anthropologia, ethnographia, világirodalom, keleti nyelvek tanszékei hiányzanak a bölcsészeti karosztályon. Pedig a bölcsészeti karosztály nem a transcendentális bölcsészkedés meddő tanfolyamául van hivatva lenni, hanem az ifjúságot valamely keresetágért s magokért a tudományokért kell magában egyesítenie. Ha azt akarjuk, hogy egyetemi ifjúságunk magát a kenyérkereső tudományokban s ezek mellett még a magasabb tudományokban is kiképezhesse; ha azt akarjuk, hogy tudományos szakférjaink kielégítő alkalmaztatást nyerhessenek az egyetemen; ha azt akarjuk, hogy az ifjúság hajlamai szerint minden keresetágra és tudományra előkészíthesse magát az egyetemen: akkor át kell alakítanunk az egyetemet. S midőn átalakítjuk, akkor ne vezéreljen bennünket más, mint az állam szervezetében rejlő *munkafelosztás* elve. Az egyetemet egészen más alapra kell helyezni, mint a minő alapot a középkortól kölcsönözhet, ha azt várjuk tőle, hogy hazánk érdekeit kellő mértékben legyen képes fedezni. A «jogi», «orvosi», «bölcsészeti» karosztályok ma már nem lehetnek kizárólagos alapvonalai a magyar egyetemnek. Oly karosztályok kellenek nekünk, a melyek mint biztos csatornák *egyenesen* belekalauzolják ifjúságunkat a magyar állam- és népelet nagy változatosságú munka- és értékáradatába, nem pedig visszarántják őt az óhajtott életpályáktól. *El kell törülni a fakultásokat és tanfolyamokkal kell helyettesíteni.*

Annak meghatározása végett, hogy melyek legyenek a tan-

folyamok, vizsgálnunk kell a magyar állam- és népeletet és ennek szükségletei és érdekei szerint kell csoportosítani a tanfolyamokat. (karosztályokat). E szükségleteket és érdekeket vizsgálva és fontolóra véve, a következő 26 tanfolyamot kell az egyetemen felállítanunk: 1. diplomáciai, 2. politikai, 3. közoktatásügyi, 4. közjótékonyági, 5. közegészségügyi, 6. sebészeti és szülészeti, 7. gyógyszerészeti, 8. törvénykezési, 9. közgazdászati, 10. pénzügyi, 11. mérnöképítészeti, 12. gépészeti, 13. művegyészi, 14. kereskedelmi és konzulási, 15. agronomiai, 16. erdészeti, 17. bányászati, 18. tengerészeti (lecsatolva Fiumében), 19. matematikai, 20. kozmikus ismeretkör, 21. geo-biológiai ismeretkör, 22. anthropológiai, 23. nyelvészeti, 24. történelmi és földirati, 25. irodalmi, 26. a diplomatiái önálló konzulások tanfolyamai.*

«Egy nagy nemzeti egyetem lenne ez: méltó a népnevelő Hunyady Mátyás emlékéhez és elégséges a magyar nemzeti népelet belérdekeinek fedezésére». Egyesítve lehetnének itt egy nagy-szerű épületben mind az egyetem, műegyetem, mind a többi főiskolai tanfolyamok, a jogi, kereskedelmi, bányászati, erdészeti, gazdasági és pedagógiai tanfolyamok. Midőn azonban e szaktanfolyamokat létesítjük az egyetemen, abból korántsem következnek, hogy a vidéki harmadlagos tanfolyamokat megszüntessük. Sőt azokat a vidék művelődése érdekében minden erőnkkel fejlesztelnünk s modern tanfolyamokká átalakítanunk kell. E tanfolyamok azonban úgy volnának tekintendők, mint a magyar nemzeti egyetem lecsatolmányai.

Budapesten az egyes tanfolyamoknak külön tanári kar lenne ugyan, de a tanfolyamok közös épületben, közös vezetés alatt (egyetemi kancellár és szenatus), közös jogczimben *az oszthatatlanul egységes nagy nemzeti egyetem* tetőzete alatt egyesítettének.

Az egyetemi tandíjak eltörölnének; az egész egyetemi oktatás ingyenessé teendő; sőt a tanulókat államköltségen a szükséges tankönyvekkel, segédeszközökkel kellene ellátni. A tanárok oly gazdag fizetésben részesítendők, hogy gondtalanul élhessenek

* Schvarcz Gyula tudván azt, hogy eme 26 tanfolyam felállítása gyakorlati okok miatt egyelőre keresztül nem vihető, a gyakorlati kivihetőség szempontjából eme 26 tanfolyamot ideiglenesen 9 nagyobb tanfolyamba csoportosítja. Schvarcz Gyula nagy gondolatát sokkal inkább szemlélteti a 26 tanfolyam tervezete; azért ezt a csoportosítást tartottam értékesebbnek a közlésre.

tudományuknak. A magántanárok vagy oly egész tantárgyakból tartsanak rendszeres előadásokat, a melyek hallgatósága igen nagy számú; vagy egyes tantárgyak közérdekű fontosabb részleteiből. A magántanárok nem kapnának rendes fizetést, de tanpénzt szedhetnének hallgatóiktól. A magántanárokon kívül volnának az egyetemi vizsgálók, examinatorok, a kik szaktudósokból válogatnának össze s feladatok volna a havi és évvégi kollokviumokat végezni a rendes tanárok helyett. Minden rendes tanuló köteleztessek havonként kollokválásra és évvégi vizsgára. Az egyetem végeztével a hallgatók államvizsgálatot tesznek s állami diplomát nyernek. Az államvizsgálatra a rendkívüli hallgatók is bocsájtandók.

Az egyetemen évenként tanulóversenyek tartandók. A tanulóversenyek győztese pályanyertes és tudori czimmal ruháztatnának fel. Egyéb tudori vizsgálatok nem tartatnának.

A magyar nemzeti egyetemet az állam állítsa és tartsa fenn. A magyar állam egész lelkiismerettel magának vindikálhatja a pesti magyar királyi egyetem összes alapítványait, kivéve azokat, a melyeket Pázmán a hittudományi és bölcsészeti, Lóssi, Liphay és egyéb főpapok s mágnások a hittani, bölcsészeti és jogtudományi fakultás egyes tanszékeire még Mária Terézia 1773. évi szeptember 30-iki jus placetuma előtt letettek volt. Ezeket a klerus kezében hagyván, az állam a többit, kellő pénzsegélylyel kiegészítvén, *egy nagy nemzeti magyar egyetem* föllállítására s föntartására fordíthatná. Ez esetben az egyetem nélkülözne minden theologiai fakultást.

Tanítóképzés.

A tanítóképző intézet a nemzeti egyetem pedagógiai tanfolyamának egy tagozata legyen, melybe a fennálló budapesti kir. kath. tanítóképző-intézet egyszerűen beolvasztatnék; a vidéki tanítóképző-intézetek pedig e tanfolyamok lecsatolmányaiul tekintendők, a melyek létszámát szaporítani kell.

Az egyetem közoktatási karosztálya a néptanítói, polgári tanítói és a megyei főiskolai tanítók képzését *egységesen* foglalná magában. A leendő néptanítói és polgári iskolai tanítói hallgatók egyenesen a közoktatásügyi szakosztályba lennének lépendők; a leendő megyei főiskolai tanárok azonban előbb a tudományos tanfolyamok valamelyikét végeznék el, s miután államvizsgát tettek,

lépnének át a közoktatásügyi osztály tanfolyamára. *Ily módon volna megállapítandó az egész országra nézve az egységes tanító és tanárképzés.*

A tanító- és tanárnövendékek az egyetem egyik szárnyában elhelyezett internatusban laktának s ingyenes lakásban s kellő ösztöndíjban részesülének.

Tanítók, tanárok.

Az elemi iskolai tanítókról így gondolkodik Schvarcz Gyula: «Szükséges, hogy az elemi iskolai tanító teljesen képzett pedagógus, s azonfölül a vidéken okszerűen képzett, gyakorlatias mezőgazda, a helyi körülményekhez képest bányász, erdész, szállész, a városokban pedig okszerűleg képzett ipartanító legyen. Szükséges, hogy az elemi tanító városon úgy mint vidéken tökéletesen jártas legyen a kozmikus, közgazdászati és politikai ismeretkörök azon körvonalaiban, melyeket az elemi iskolában előadnia kell. Miután pedig mindhárom ismeretkörben a kor színvonalán maradandólag csak úgy képes magát valaki föntartani, és a XIX. század haladásának eszméjét elnépszerűsíteni, hogyha folyvást érdeklél birja követni a közművelődés újabb és újabb általános értékű mozzanatait: *kell, hogy a magyarországi elemi tanító magát a magyar olvasó közönség felsőbb rétegeihez számítsa, s hogy magát e célra a kellő segédeszközökkel időről-időre minden fönnakadás nélkül elláthassa. Az elemi iskolai tanítók azonban kevés kivétellel nem ütik meg ezt a mértéket. Ez azért van, mert az ő helyzetük sanyarúbb, mint bármely durva napszámosé, csak kivételesen kényelmesebb, mint egy dologházi fegyenczé; az elemi iskolai tanítói állomások oly megvetettek, hogy a tömeg és a hatalmasak egy részének szemében csak kivételesen becsültebbek, mint a legutolsó gyepmesteré.» «Magyarország elemi tanítóinak hazánkban osztályrészül helyhez kötött koldusbot és szolgálzégyen jutott. Kilátása az emelkedésre a társadalomban, vagyoni állásában semmi, megvakulhat, megbénulhat, nyugdíjról álmodnia sem szabad. A legnagyobb lángész, a legnagyobb tudós hazánkban, mihelyt elemi tanszéket vállalna, annyi mintha meg is ásta volna saját disztelen sírját a jelen és utókor által egyenlően került szemétdombon, és annyi mintha félmegtelenre vetköztetve, atyai átok alatt megbélyegezve, verné el magától nejét és gyermekeit ki a hideg, könyörtelen világba.»*

Az elemi iskolai tanítók fizetését emelni kell, de nem 300 forintra, a mennyit sokan elégnak vélnek; mert ezzel nem segítenének nyomorukon. Az ő fizetésöket legalább 600 frtra kell emelni: a vidéken,* a városokban pedig 1200 frtra. Biztosítani kell nyugdíjukat: 30 évi szolgálat után az egész fizetést. Biztosítani kell továbbá a tanítók előléptetését oly módon, hogy a tanfelügyelői állásokra népiskolai tanítókat kell alkalmazni.

A tanárokról így ír Schvarcz Gyula: «Gimnáziumi, reáliskolai tanáraink Magyarországon bizvást a nemzeti közművelődés nemcsak legérdemesebb, de legképesebb bajnokai közé számítandók. Mind számra, mind súlyra tudományos és alapos modern képzettségű magyar közművelődési vezér néprétegünknek jelenleg legalább is felét ők képezik.» «Igen, e 800—900 férfiú képezi jelenleg úgyszólván nemzeti közművelődési vezénylő néprétegünk legtömörebb zömét; ők képezik majdnem kizárólag a magyar tudományos olvasó közönséget; és azon erők, kiktől tudományos szakirodalmunk hézagainak kitöltését, irodalmunk megtömörítését várhatjuk, majdnem kizárólag közöttük találhatók már is föl, és legalább még egypár évtizedig közéjük lesznek kénytelenek menekülni. A vidéki városokban ők képezik a magyar tudományosság góczszemeit; vagy ha nem képezik, azért nem, mert nyomorú fizetésök nem bírja társadalmi szerepöket kellő helyre emelni a nép-előtt.» A tanárok fizetése tetemesen emelendő, legalább 2400 frtra.

Nőnevelés.

Épp olyan gondot kell fordítani a leányok elemi iskolai kiképzetésére, mint a fiúkéra. A leányok elemi oktatása elkülönítendő a fiukétól, a leányok külön tantermekben oktatandók. Épp annyi elemi tanfolyamuk legyen a lányoknak, mint a fiúknak. A leányiskolákban a kézimunkát tanítani kell, mi czélből a tanító mellett tanítónő alkalmazandó.

Ha belátjuk azt, hogy az államnak kötelessége az elemi női tanfolyam számára külön állami leányiskolákat állítani, kívánnunk kell, hogy az állam másodlagos leányiskolákat is állítson. A fenn-

* Ezt kívánja Schvarcz Gyula a Közoktatási Reform 236. lapján. Ezzel nem ellentétes az 1868-iki népoktatási törvény tárgyalásakor a képviselőházban tett azon indítványa, hogy a minimum 400 frtban állapíttassék meg. A Kor Igényeiben megvallja, hogy ez indítványra a pénzügyi helyzet kényszerűsége vitte: ő 400 frtot nem tart kielégítő fizetésnek.

álló magán leánynevelő intézetek és zárdák korántsem fedezik a másodlagos női tanfolyam szükségleteit Magyarországon. Szükség van állami női megyei főiskolákra, mert művelt néprétegünk leányainak műveltsége igen sivár, fölületes, külsőségekből álló; mert az általános közelszegényedés közepette sok százezerre menő jobb osztálybeli hajadonaink kellő korszerű gyakorlati műveltség nélkül kenyeret szerezni már most sem tudnak; az általános katonakötelezettség behozatala után, s a folyvást emelkedő tömeges családi bukások miatt még kevésbé fognak tudni. A női másodlagos tanfolyamokon kívül állítson az állam minden megyében ingyenes ipari tanfolyamokat leányok számára. «Tiszteljétek az emberi méltóságot a nőben is; ne higyjétek, hogy a tudományosan művelt női elme, ha vele a szív művelése párhuzamot tarthat, szükségkép beteges irány felé hajlik. Emeljétek föl inkább a magyar nők millióit minden tétova nélkül oda, hova a magyar férfiakat akarjátok emelni. Mert, ha nemzeti közművelődésünk feloszland, ha magyar társadalmunk rothadásba fogott átmenni, még mielőtt embryoállapotából kifejlődhetett volna, ezt leginkább nőnevelésünk elhanyagolásának fogja a késő utókor mélyebben járó történetírója fölróhatni.»

A felekezeti és magániskolák jogi viszonya s a magyar nyelv.

Bárminő legyen a reform, melyet a magyarság politikai, közgazdasági, társadalmi szükségletei, érdekei a hazai közoktatásügy terén kívánatossá tesznek, e reform csak úgy lehet egészséges, ha teljesen érintetlenül hagyja mind az egyes honpolgárok lelkiismeretszabadságát, mind a vallásfelekezetek autonomiáját, mind a nemzetiségek érdekeit. A lelkiismeret szabadságán kívül a független magyar haza érdekei az irányadók. A nemzetiségek elmagyarosítását óhajthatjuk ugyan, de elmagyarosításokra Szent István koronájának területén semmiféle erőszakot gyakorolnunk nem szabad, különben megőrökítjük hazánkban a testvérharczot, a melyet az osztrák kamarilla mérgezett el nálunk; fölemészténők magunkat minden képzelt és valódi túlsúlyunk daczára is és kénytelenek volnánk az idegen gyámság szárnyai alatt keresni menedéket. Ellenkezőleg, mindent el kell követnünk, hogy a nemzetiségeket a magyar állam politikájába visszautasíthatatlan érdekekkel lekössük.

Habár az államilag fentartott elemi iskolának tanítási

nyelve Magyarországon, de jure csak magyar lehet, a nemzetiségű politika mégis azt parancsolja reánk, hogy a községben, hol az idegen ajkú nemzetiség számosabb a magyarnál, a tanítószemélyzet bírja a túlsúlyban levő nemzetiség nyelvét és tudjon is azon a nyelven tanítani. Az állami polgári iskolákban, a hol a nemzetiség számbeli túlsúlyban van, csak oly tanítók lennének alkalmazandók, a kik illető szakmáikat nemcsak magyarul képesek előadni, de az illető nemzetiség nyelvén is. A megyei főiskolákon azonban legföljebb csak annyit tehetne a független magyar állam, hogy a modern nyelvek tanszékei mellé a megyeszerte túlsúlyban levő nemzetiségi nyelv és irodalom számára is tartana fenn egy-egy tanszéket. Ugyanezt kellene tenni az egyetemen is: nyilvános rendes vagy legalább rendkívüli tanszékeket kellene felállítani a független magyar államnak a nemzetiségek nyelve és irodalma számára; a pedagógiai tanfolyamon pedig ösztöndíjakat kellene kitűznie oly tanító- és tanárjelöltek számára, a kik, mint az iskolákban a nemzetiségi tanszékek jelöltjei, a nemzetiségek nyelvében és irodalmában kitünő előmenetelt tesznek.

Ha valamely községben a nemzetiségek relativ kisebbségben vannak, akkor kizárólag magyar a tanítás nyelve, mind az elemi, mind a polgári iskolákban.

Az állam csak a szabad verseny kihívása által, tehát közvetlenül hasson a felekezeti iskolák fellendítésére.

A szülőknek meghagyandó a szabad választás joga, hogy állami, felekezeti vagy magániskolába küldi-e gyermekét.

A felekezeteknek meghagyandó a költségvetés joga iskoláikkal szemben.

Ha az állam a magánvállalkozást is bevonja a szabad verseny keretébe, engedje meg, hogy magánvállalkozók is tarthassanak fenn felekezet nélküli elemi iskolákat, ha nyilvános vizsgálaton bebizonyítják, hogy képesek az elemi iskolai tárgyakat tanítani. A magánvállalkozók iskolai államsegélyben volnának részesítendőek, ha bizonyítványt képesek felmutatni a középiskola, tanítóképző-intézet vagy legalább a polgári iskola elvégzéséről. Az államsegély pályázat útján adatnék ki. A magánvállalkozók és felekezetek némi csekély tandíjat szedhetnek. A felekezeti iskolák felmentendők az adó alól. Mindenféle iskola tanítói pedig a katonai kötelezettségtől mentendők fel. Az állami tanítók, tanárok pedig jövedelmi adót se fizessenek.

A tanfelügyelet és a közoktatási tanács szervezete.

Habár teljes tanszabadság biztosítandó is, a felekezeteknek az állam legfőbb felügyeleti jogának alávetve kell maradniok, de a felügyelet csak anyagi ügyeikre terjesztendő ki. Az állami és magán iskolák fölé azonban az iskolák minden viszonyára kiterjedő egységes nemzeti tanfelügyelet szervezendő.

A *helybeli* felügyeletet az elemi iskolák felett a helyi igazgató gyakorolja; a közép és főiskolának külön helyi felügyelőre nincs szüksége, ezt maga az iskolai igazgató gyakorolja.

Idővel minden járásban kellene állami tanfelügyelőséget felállítani; azonban egyelőre (1869) a pénz kimélése végett csak minden megyében. Budapest külön tankerületnek számítandó és kerületei külön járásoknak. A megyei tanfelügyelői hivatal a következő tisztviselőkből állana: egy főigazgatóból, 2—8 segédigazgatóból a megye terjedelme szerint, a kik közül egy a megyei főiskolára, a többi a polgári és elemi iskolákra ügyelne. A megyei főiskolára fölügyelő tisztviselő maga az iskolaigazgató lenne. *A megyei tanfelügyelőség összes tiszti személyzete csak tanárokból és tanítókból állhatna*, a kik nem kinevezetnének, hanem megválasztatnának a megyebeli összes állami tanárok és tanítók által. Tanfelügyeleti főigazgató csak a megyei főiskola valamely tanára lehetne. A választást, a mely 4—4 évre szólna, a miniszter erősitené meg. A tanfelügyeleti főigazgató köteles minden évben meglátogatni az összes állami és magán iskolákat orvos kíséretében s a tapasztalatról jelentést készíteni a közoktatási tanácsnak, továbbá a megyei közvizsgákon elnökölni.

A főiskolák nem tartoznának a megyei igazgató alá, hanem a közoktatási tanács alá.

A *közoktatási tanács* lenne a legfelsőbb reformjavaslat-készítő és tankönyvbíráló bizottság, a harmad és negyed folyamodványú hatóság mind a fegyelmiekbén, mind a képesítésekben; ez lenne azon tanács, a melynek előterjesztésére nevezné ki a miniszter a tanítószemélyzetet; azon tanács, mely a közoktatási miniszttert ép úgy támogatná, mint a hogy ellensúlyozná; és Budapestben székelve, a nemzeti közoktatási tanács nevet viselné. Legalább 61 tagból állana. Az elnököt, alelnököt, titkárokat maga a tanács választaná; a tagokat első ízben a Tudományos Akadémia ajánlatára a miniszter nevezné ki; ezentúl az ország állami tan-

személyzete által ajánlott jelöltek közül a tanács maga egészítené ki magát.

A közoktatásügyi minisztérium az egyházügyiitől végleg elválasztandó, már csak azért is, hogy a közoktatási szakférfiakból annál több erőt lehessen elhelyezni. Hasonló okból nem szabadna a közoktatásügyi minisztériumban mást, mint pædagógiailag képzett és működött egyéneket alkalmazni. A közoktatásügyi minisztérium, mint a közoktatási tanács a következő szakosztályokra osztandó. 1. statisztikaira, 2. elemi iskolaira, 3. polgári iskolaira, 4. reálgimnáziumira, 5. harmadlagos tanfolyamira, 6. tanítóképzésire, 7. általános nevelésire, 8. gazdaságira és 9. fegyelmire.

Ennyire kellene kihatnia hazánkban a közoktatásügy állami reformjának.

Általános méltatás.

Egyik kiváló írónk és politikusunk egy iratában Schvarcz Gyuláról is megemlékezvén, elmondja, hogy Schvarcz Gyula, a ki ifjú korában tüneményszerű tehetségnek mutatkozott, a ki 15 éves korában görögül irt értekezéseivel valósággal kétségbe ejtette tanítóit, nem váltotta be a hozzáfűzött reménységeket. Nem tartom szükségesnek ez állítás részletes czáfolásába bocsátkozni. Elég czáfolata ennek Schvarcz Gyula pályájának objektív szemlélete. Csak annak jellemzésére hozom fel, hogy Schvarcz Gyulának gyakran volt része kortársai részéről kicsinylő véleményekben. Ő róla azonban, a ki-reformeszmeivel saját korának felfogásával mereven szembe helyezkedett, nem kortársai, hanem a történelem van hivatva ítéletet mondani. Annyit már most is állíthatunk, hogy a fentihez hasonló megyjegyzések Schvarcz Gyula pályafutásának fölületes ismeréséből s korának nem eléggé mély tanulmányából származhattak. Schvarcz Gyula oly gazdag és sokoldalú munkásságot fejtett ki a tudományos és kulturpolitikai irodalom terén; tudása oly óriási volt s elméje minden ügyben, a melylyel foglalkozott, oly mélyen szántott, hogy e tekintetben valósággal tünemény volt, kortársai közül vele kevesen mérközhettek. Ha kulturpolitikai, államtudományi, társadalomtani, természettudományi, történelmi műveit, a melyek egész könyvtárat képesek betölteni, olvassuk, csodálnunk kell széles körű tudását, a gondolatok filozófiai mélységét, a mi főleg az emberi közélet sok ágú és szövevényes életjelenségeinek egységes felfogásában nyilvánul.

Mint megfigyelő és összefoglaló elme, észrevette az emberi érdekeket a legközvetlenebbtől a legmagasztosabbig, s jól látta ezek egymásra hatását, összefüggését s a legmagasabb célpontra, a közművelődés eszméjére való irányulását. Nincs igaza egyik külföldi életrajzírójának (Schrattenthal), a ki megkülönbözteti Schvarcz Gyulában az író-t és politikust; mert Schvarcz Gyula történelmi, államtudományi és kulturpolitikai munkálkodását ugyanazon eszme világánál, a *nép minden rétegére kiterjedő egyetemes művelődés gondolatának* fáklyájánál végezte. Schvarcz Gyula az eszmék világában oly erős és hatalmas volt, hogy e tekintetben joggal sorolhatjuk őt a nagy elmék közé. S ha hibája volt működésének, az csak az lehetett, hogy elméjét nem eléggé fordította az eszmék gyakorlati megvalósítása felé. Politikai és kulturális tevékenységének fejlődése mutatja, hogy a külső formákban engedékeny s a gyakorlati megvalósítás kérdéseiben ingadozó volt; ezért eszméi többnyire nem is általa, hanem mások által valósultak meg. Schvarcz Gyula működését nem annyira a *közvetlen*, mint a *közvetett* hatása szerint kell megítélnünk.

Mielőtt azonban ezen feladatomban megoldásába fognék, tisztelettel kell meghajtanom a zászlót Schvarcz Gyula jelleme előtt. Valamint Schvarcz Gyulát a tudományok szeretete s mély ember-szeretete indította a tudományok mivélésére, úgy a hazai közművelődés szolgálatába a hazafias lelkesedés, annak belátása, hogy a hazai közművelődésnek az összes hivatott erők együtt működésére van szüksége s az a tiszta szándék állította, hogy hazájának e téren tehetsége szerint hasznára legyen. Ő mint a magán életben, úgy a közügyek szolgálatában is önzetlen, tiszta, határozott jellem volt. A közügyek szolgálatának mindig alárendelte a maga érdekeit. A közügyek oltárán, ideális célokra egész vagyont áldozott fel; s megfeszített erővel dolgozott, fáradozott, agitált eszméi mellett, áldozatul hozván életerejét is. S mindezen áldozatokért nem volt meg a külső jutalma; a hatalom polczára nem emelkedett, a magas kegyek a külső elismerés jeleivel nem díszítették fel s kortársai elismerésében is csak mérsékeltlen részesült. Ő mindazáltal kedvét, reménységét el nem veszítve, a pillanatnyi emberi érdekek fölé emelkedve, magasztos céljai által vezéreltetve, tiszta öntudattal haladt előre pályáján.

Schvarcz Gyula kulturpolitikai munkásságának súlypontja a hatvanas évekre esik. Ezen években alkotta meg legbecsesebb

műveit; ekkor fejtette ki a legnagyobb társadalmi tevékenységét e téren; ekkor alkotta meg maradandó becsü kulturális eszméit. A mit ő később művelt, az nem volt új, hanem az ő hatvanas években megalkotott eszméiért való küzdelem. Ezért Schvarcz Gyula kulturpolitikai eszméit főleg azon kor szempontja szerint kell mérlegelni, a mely közvetlenül megelőzte a magyar állam kiépítésének korszakát, a melyet leginkább úgy jellemezhetünk, hogy az alkotó eszmék forrongásának korszaka volt. A mult hagyományai és a modern állam megalkotására hivatott eszmék tulajdonképen ezen évtizedben számoltak le egymással. Legjobb-jaink lelkét cselekvésvágy, önbizalom s idealisztikus életfelfogás töltötte be. Schvarcz Gyula ebben a korban, a mikor az összes törekvések az állami jogrend megalkotására irányultak, azon törekvést képviselte, a melyért akkor a legkevesebb szó esett, a közművelődés eszméjét. Ő vállalkozott ama heroicus munkára, hogy a nemzet lelkiismeretét, alvó érzékét a kulturális s főleg a közoktatási kérdések iránt föltámaszsa. Mindenik irodalmi dolgozata e korból, különösen pedig Közoktatási Reform című nagy műve nemcsak bölcselkedő reformtervezet, hanem lángoló szózat is volt a nemzethez.

Az ő fellépésének közvetlen hatása élénk irodalmi és társadalmi mozgolódás lőn a közoktatás terén. Elmék termékenyültek meg, eszmecserék támadtak, harcok vívódtak. A köznevelésügy bajnokai mind Schvarcz Gyula köré csoportosultak, a ki egyfelől az európai magas kultúra tükrét mutatá, másfelől kulturális elmaradottságunkról kegyetlen kézzel rántotta le a leplet. De a kibontakozás eszméit is feltárta s bizalmat is tudott önteni a kétségeskedő lelkekbe. Az egykorú nyilatkozatok Schvarcz Gyula fellépését közoktatásunk megváltásaként üdvözölték.

A Schvarcz Gyula által ébresztett mozgalmaknak meglelt az az eredménye, hogy a nemzet átesvén a nagy közjogi kérdések nehézségein, a nemzetalkotás nagy munkáját a népoktatási törvény megalkotásával kezdé meg.

Azonban Schvarcz Gyula nemcsak mint agitátor érdemel méltó figyelmet, hanem kulturális eszméinél fogva is, a melyekkel irányt adott a jelennek és messze bevilágított a jövőbe. Schvarcz Gyula azon kulturpolitikai elméletnek előharczosa volt hazánkban, a mely a közoktatás rendszerét az állami és társadalmi élet szervezetéből egyaránt szükségszerűleg kifejleszteni és felépíteni

akarja. A közoktatási rendszert azonban nem szürke elméleti alapon, nem deduktíve, nem elvont állami és szociális tételekből kiindulva alkotta meg, miként az ó görögök nagy kulturpolitikusa, Plató, hanem induktíve, az élő állam és társadalom jelenségeinek, viszonyainak közvetlen buvárlata, statisztikai adatok és történelmi kutatások alapján. Az ő kulturpolitikája az életből sarjadzott ki s azért életerős gyümölcsöt is volt hivatva létrehozni, az *individuális nemzeti közoktatás* nagy gondolatát. Schvarcz Gyula egész közoktatási reformtervezetét ezen az alapon építé fel s mint ilyen irányú kísérlet, minden idők kulturpolitikusaíra nézve becses és tanulságos anyag leendő. S mint életerős reformterv, bír az életrevalóság expanzív erejével is. Reformeszméi közül igen fontosak: az alapvető természetűek s a részletes jellegűek is, nagy számmal öltöttek testet a népoktatási, középiskolai törvényeinkben, egyetemünk szervezetében, s kulturális életünk különböző ágaiban.

Schvarcz Gyula közoktatási reformtervezetének koncepcziója egy szempontból meghaladja közoktatási szervezetünk jelen kialakulását, s ez a *szervezeti és működési egység eszméje*. Schvarcz Gyula arra törekedett, hogy egész közoktatásunk egységes elvek alapján szerveztessék, s ezen egység eszméjét ő a rokon intézmények egyesítésében, a különböző fokú intézetek belső kapcsolainak megerősítésében vagy megteremtésében s az egész közoktatási igazgatás egységes vezetésében alkotta meg. Ez eszme testet öltött nála az egységes és oszthatatlan népiskola intézményében; az egyesített gimnázium, reáliskola, felső polgári iskola, vagyis az egységes «megyei főiskola» gondolatában; az egyetem oly szervezésében, mely az összes életpályákra előkészítő tanfolyamokat foglalja magában; az összes tanító- és tanárképzésnek az egyetemre való koncentráálásában; a megyei tanfelügyeletnek az összes iskolákra való kiterjesztésében, a közoktatási tanács szervezetében. Ezen reformtervezet megalkotásában azon kettős nagy cél lebegett Schvarcz Gyula szemei előtt, hogy a közoktatás teljes mértékben felruháztassék oly erősségekkel, a melyek *társadalmi és politikai egységünk* szolgálatába állítják.

Tisztelt Pædagogiai Társaság! Néhány nap múlva lesz két éve annak, hogy Schvarcz Gyula nincs többé, teste a föld ősi alkotó anyagába visszakerült. De szelleme «a koporsóból kitör és eget kér». S mi, a kik a nemzeti közoktatás mezején már nemcsak nyíló virágokat és fákat látunk, hanem mindinkább gazdagodó

terméseket is aratunk: gyujtsuk meg lelkünkben a soha el nem enyésző kegyeletes emlékezés lángját azon férfiú iránt, a ki bátran és herkulési erővel vágta ekéjét a közoktatás pusztá, idegen gyümölcsöket termő mezejébe. Addig fáradt, küzködött s buzdított másokat is, míg a felszínnek kemény, sivár s három századon át megüledett rétegét fel nem bontotta s a nemzeti közoktatás üde, gazdagon termő talaját felszínre nem hozta.

Órizzük emlékét *a nagy úttörőnek!*

Budapest, 1902 január 25.

NAGY LÁSZLÓ.

A SZAKFELÜGYELETRŐL.¹

Ugy tetszik, mintha az iskolai felügyelet mai alakjának alkonya beköszöntött volna, annyi ellene a panasz. Ezek talán jogosultak is lennének, ha a keletkezéséhez fűződő történelmi emlékekből mai alakjában is föntmaradt volna valami, mert hiszen ösmeretes, hogy ezek oly időkre nyúlnak vissza, midőn a nemzetellenes, idegen kormányok fajunk életére törtek s a köztudatba is átment a hit, hogy az iskolák felügyeletével a gondolat szabadságát s a tudomány- és nemzeti élet fejlődését akarják békóba verni. Mária Terézia és II. József kora s legújabbán az abszolút-korszak története számos adattal tanuskodhatnak erről. Jusson csak eszünkbe, hogy Kazinczy mily — még nála is szokatlan — szóbőséggel igyekszik indokolni, vagy talán inkább mentegetni azt, hogy II. József idejében iskolafelügyelői tisztet vállalt; és gondoljuk el, hogy mily keserű háttére lehetett az Esterházy Károly egri püspök azon tréfájának, hogy mikor hivatalos látogatását tette nála, csak németül akart vele beszélni.² És bizony Arany János sem nagy rokonszenvet tanúsít az intézmény iránt professorkori leveleiben.³

Ámde azóta újabb törvényeink teljesen nemzeti alapon szervezték az iskolai felügyelét kérdését és a rokonszenv még sem lett

¹ Felolvasta a szerző a M. Pæd. Társ. 1902 február 22-iki ülésén.

² Pályám emlékezete.

³ L. Tompához írt leveleit összes művei közt.